

Nostāja Nr. 4

ĀRVALSTU INVESTORU
PADOMES LATVIJĀ
NOSTĀJA ATTIECĪBĀ
UZ ĒNU EKONOMIKU

08.09.2022

Kopsavilkums

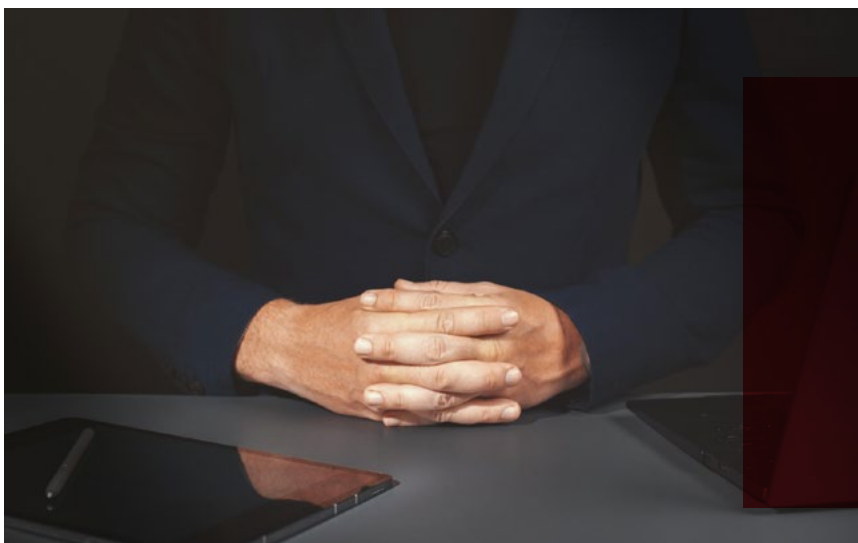
Ārvalstu investoru padome Latvijā (turpmāk – FICIL) augstu vērtē Latvijas apņemšanos samazināt ēnu ekonomikas mērogu. Tomēr vēl ir jomas, kurās veicami uzlabojumi, īpaši attiecībā uz efektīvu politikas īstenošanu ēnu ekonomikas apkarošanai. Kā liecina Ēnu ekonomikas indeksa 2021. gada rezultāti Baltijas valstīs, ēnu ekonomika Latvijā augusi par 1,1%, sasniedzot 26,6% no iekšzemes kopprodukta. Naudas izteiksmē prognozētie kopējie zaudētie nodokļu ieņēmumi no ēnu ekonomikas Latvijā pārsniedz 2,7 miljardus eiro¹. Lai gan citi ēnu ekonomikas pētnieki ir aprēķinājuši zemāku ēnu ekonomikas līmeni, Latvijas ēnu ekonomika joprojām pārsniedz 20% robežu². Šāds ēnu ekonomikas apjoms ir ievērojams un negatīvi ietekmē godīgu konkurenci un uzņēmumus, kas rīkojas saskaņā ar likumu un maksā nodokļus pilnā apmērā. Turklāt nodokļu nemaksāšana rada lielu robu valsts budžeta ieņēmumos, kas, savukārt, rada mazāku valsts līdzekļu pieejamību izglītības, sociālās labklājības, sabiedrības drošības u.c. jomu finansēšanai un smagāku slogu godīgajiem nodokļu maksātājiem. Iepriekš minētais nozīmē, ka ir ārkārtīgi svarīgi samazināt ēnu ekonomikas līmeni, lai valsts kļūtu turīgāka un konkurētspējīgāka.

Ēnu ekonomikas izskaušanai nav viena vienīga risinājuma, tomēr, lai attīstītos un reāli samazinātu ēnu ekonomiku, jāsāk ar vienotas pārvaldības nodrošināšanu, visiem nosakot skaidras un ambiciozas prioritātes un katrai valsts sektora iestādei izvirzot mērķi samazināt ēnu ekonomikas līmeni. Visām reformām, kas vērstas uz pārvaldības stiprināšanu, jāuzlabo gan pārredzamība, gan pārskatatbildība, kas veicinātu atgriezenisko saikni starp valsts un privāto sektoru. Tas, savukārt, ir svarīgi, lai panāktu ciešāku privātā un valsts sektora sadarbību. Vajadzētu būt vienai iestādei, kas būtu pilnvarota un atbildīga par ēnu ekonomikas samazināšanu, nosakot skaidrus, konsekventus un vērienīgus mērķus un galvenos darbības rādītājus (turpmāk – KPI), kurus praktiski īstenojot ēnu ekonomikas līmenis būtiski samazinātos. Visbeidzot FICIL uzsver arī Finanšu ministrijas pasūtītā pētījuma secinājumu, proti – cieša sadarbība starp valsts un privāto sektoru var ievērojami palīdzēt novērst nodokļu nemaksāšanu un nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu³. Tāpēc ir būtiski panākt, lai politikas veidotāji, Valsts ieņēmumu dienests (turpmāk – VID) un citas iestādes cieši sadarbotos ar privāto sektoru, vienlaikus saglabājot savstarpēju uzticēšanos.

1 <https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-baltic-countries>

2 <https://www.fm.gov.lv/lv/media/10381/download>

3 http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Noziedzīgi_nodarījumi_nodokļu_jomā_PETIJUMS.pdf

Saturs

Kopsavilkums **02**

Rekomendācijas **04**

Rekomendāciju pamatojums **05**

Rekomendācijas

1. Ieviest vienotu ēnu ekonomikas mazināšanas pārvaldību

- FICIL iesaka ieviest vienotu pārvaldību attiecībā uz ēnu ekonomikas apkarošanu un samazināšanu, Finanšu ministrijai uzņemoties galveno lomu ēnu ekonomikas apkarošanas koordinēšanā un virzīšanā, kā arī uzņemoties atbildību par rezultātiem.
- Finanšu ministrijai būtu jāanalizē ēnu ekonomikas apkarošanai piešķirtie resursi, jāizvērtē pašreizējo resursu efektivitāte un vajadzības gadījumā šie resursi jāpalielina.
- Finanšu ministrijas vadībā un uzraudzībā valsts sektora iestādēm kā atsevišķām struktūrām būtu jāizvērtē savi pasākumi un jānosaka darbības vai procesi, kas var veicināt ēnu ekonomikas samazināšanu. Valsts sektora iestādēm būtu jāveic riska analīze un jānosaka, kāda loma ēnu ekonomikas samazināšanā ir katrai struktūrai.

2. Sadarboties ar privāto sektoru, lai pārveidotu spēkā esošos tiesību aktus un noteikumus

- Visām iestādēm, kas īsteno pasākumus ēnu ekonomikas mazināšanai, piemēram, VID, būtu cieši jāsadarbojas ar uzticamiem partneriem konkrētās un prioritārās nozarēs, lai palīdzētu pārskatīt tiesību aktus un uzraudzīt īstenotos pasākumus ar mērķi samazināt ēnu ekonomiku (sākot ar nozarēm, kurās ir vislielākais ēnu ekonomikas īpatsvars).
- FICIL iesaka pārskatīt un analizēt pašreizējos konkrētu nozaru likumus vai noteikumus, kuri nav pietiekami efektīvi ēnu ekonomikas novēršanai. Piemēram, būtu jāpārstrādā labklājības sistēmas maksājumi, bērnu pabalstu likumdošana un procedūras, lai novērstu jebkādu ēnu ekonomikas pieauguma iespēju.
- FICIL iesaka izveidot skaidru, pārredzamu un motivējošu procesu gadījumos, kad uzņēmums vēlas novērst kļūdu vai praksi, ko tas ir identificējis savā iepriekšējā darbības ciklā.

3. Paplašināt pierādīšanas līdzekļu bāzi, lai mazinātu nesodāmības izjūtu

- Politikas veidotājiem būtu jāpārskata pašreizējā sistēma, kas nosaka atbildību par nodokļu nemaksāšanu, iesaistot valsts un privāto sektoru, lai atkārtoti izvērtētu ar nodokļu nemaksāšanu saistīto pierādīšanas pienākumu un izmantojamās pierādīšanas līdzekļus. Valsts sektoram jābūt tam, kas par šo jautājumu uzsāk dialogu ar attiecīgajām ieinteresētajām personām (juristiem, akadēmiskajām aprindām u.c.), lai rastu risinājumu.

4. Uzlabot VID darbu ēnu ekonomikas apkarošanā

- Uzlabot VID uzraudzību attiecībā uz tiem uzņēmumiem, kuri identificēti kā tādi, kas nemaksā visus nodokļus, un nodrošināt, lai tiek sodīti visi uzņēmumi, kas pārkāpj likumu.
- FICIL iesaka piešķirt lielākus resursus, lai apmācītu un algotu darbiniekus, kas veic pēcpārbaudes tajos uzņēmumos, kuri tiek turēti aizdomās par aktīvu līdzdalību vai darbošanos ēnu ekonomikā.
- FICIL iesaka VID publiskot savus riska novērtēšanas kritērijus vai pasākumus, kas paredzēti, lai netieši identificētu nodokļu maksātājus, kas tiek turēti aizdomās par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un darbošanos ēnu ekonomikā. Tas veicinātu nodokļu maksātāju pašregulāciju un samazinātu resursus, kas VID nepieciešami, lai aktīvi citu pēc citas veiktu atsevišķas nodokļu pārbaudes.
- FICIL iesaka vienkāršot iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķinus un nodokļu maksājumus mazajiem un privātajiem uzņēmumiem.
- VID būtu jāveic uzlabojumi un jātiecas panākt to procesu automatizāciju, kas tiek izmantoti nodokļu maksātāju informēšanai un saziņai.

Rekomendāciju pamatojums

Ieviest vienotu ēnu ekonomikas mazināšanas pārvaldību

Ēnu ekonomikas apkarošana ir pasludināta par valdības galveno prioritāti daudzu gadu garumā, un, lai to panāktu, ir izstrādāti vairāki pamatdokumenti. To vidū galvenie dokumenti ir Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāns 2016.–2020. gadam un 2021.–2022. gadam. FICIL atbalsta to, kas noteikts dokumentā "Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāns 2021./2022. gadam" (turpmāk – plāns), proti, ka plāna stratēģiskajiem mērķiem ir jāklūst par visu nozaru ministriju un valsts institūciju integrētu un mērķtiecīgu darbību, nosakot un izvērtējot faktorus, kas veicina ēnu ekonomiku nozaru politikā un ministriju atbildības jomās, kā arī īstenojot politikas pasākumus noteikto faktoru ietekmes mazināšanai.

Pašlaik Finanšu ministrija norādīta kā galvenā iestāde plānā paredzēto mērķu sasniegšanai. Tomēr var secināt, ka Finanšu ministrijas galvenais uzdevums ir plānā iekļauto pasākumu īstenošanas uzraudzība, sniedzot par īstenošanu atbildīgajām iestādēm norādes, izvirzot mērķus un informējot par paveikto un rezultātiem. Savukārt, visas iestādes ir atbildīgas par plānā iekļauto pasākumu īstenošanu noteiktajā termiņā. FICIL secina, ka Finanšu ministrija, kas ir galvenā atbildīgā iestāde par ēnu ekonomikas samazināšanas rezultātiem, mērķus pašlaik sasniedz tikai politikas līmenī, bet nav uzņēmusies dzinējspēka lomu ēnu ekonomikas līmeņa samazināšanā. Valdībai būtu jāpiešķir Finanšu ministrijai efektīvi administratīvie instrumenti un pasākumi, lai tā virzītu un uzraudzītu ēnu ekonomikas mazināšanai paredzēto darbību īstenošanu, ko veic citas valsts sektora iestādes, kā arī skaidri jānosaka Finanšu ministrijas atbildība par šo iestāžu darbībām ēnu ekonomikas mazināšanā. Šiem instrumentiem un pasākumiem būtu jānodrošina iespēja Finanšu ministrijai tieši ietekmēt un uzraudzīt attiecīgo iestāžu darbību jomās, kas vērstas uz ēnu ekonomikas mazināšanu. Tas nozīmē arī proaktīvi pārskatīt un izvērtēt pašreizējos līdzekļus ēnu ekonomikas apkarošanai, ja šie līdzekļi tiek izmantoti ekonomiski un efektīvi, lai sasniegtu iespējami labākos rezultātus. Tomēr

4 <https://www.vid.gov.lv/lv/sadarbiba-ar-nozaru-asociacijam>

katrai valsts sektora iestādei, arī pašvaldībām, ir jāuzņemas iniciatīva samazināt ēnu ekonomiku savās kompetences jomās. Turklāt, Finanšu ministrijai vadot un koordinējot procesu, būtu jāveic riska analīze visām valsts sektora iestādēm un jānosaka, kāda ir katras struktūras loma ēnu ekonomikas mazināšanā. Lai to labāk paveiktu, FICIL iesaka valsts sektora iestādēm kā atsevišķām struktūrām Finanšu ministrijas vadībā veikt savu darbību izvērtēšanu un noteikt darbības vai procesus, kas, iespējams, nav pietiekami, lai ierobežotu ēnu ekonomiku, un veikt nepieciešamos uzlabojumus.

Sadarboties ar privāto sektoru, lai pārveidotu spēkā esošos tiesību aktus un noteikumus

FICIL atzinīgi vērtē plānā izvirzīto mērķi, proti, to, ka nozaru ministrijām ir vairāk jāuzņemas iniciatīva sadarboties ar organizācijām un nodokļu maksātājiem atsevišķās nozarēs. Valsts un privātā sektora sadarbības modelis ir izrādījies veiksmīgs, piemēram, kad Finanšu izlūkošanas dienests sadarbojās ar privāto sektoru, lai uzlabotu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu. FICIL uzskata, ka līdzīgu modeli var izmantot arī atbildīgās iestādes, īpaši VID, sadarbojoties ar privāto sektoru. Tieši tādēļ FICIL iesaka atbildīgajām iestādēm ēnu ekonomikas apkarošanas pasākumu īstenošanā vienoties ar konkrētām nozarēm un cieši sadarboties pieņemto pasākumu un mērķu īstenošanā.

FICIL ieteiktu darīt vairāk, nekā pašlaik dara VID⁴, un meklēt iespējas, kā panākt efektīvāku, ciešāku un plašāku sadarbību. FICIL uzskata, ka šādām publiskās un privātās partnerības darba grupām būtu jābalstās uz savstarpējas uzticēšanās principiem, atbildīgajām iestādēm rūpīgi izvēloties piemērotus sadarbības partnerus. Lielākā vērība būtu jāvelta sadarbības kvalitātei, nevis partneru daudzumam un iesaistīto personu skaitam. Vienlaikus, lai veicinātu un nodrošinātu pārredzamību šādās publiskā un privātā sektora partnerībās, ir nepieciešams ieviest mehānismus, kas nodrošinātu atgriezenisko saikni

tiem uzņēmumiem, kuri godprātīgi un plānveida partnerībā ir snieguši informāciju uzraudzības iestādēm. Atgriezeniskā saikne ietvertu arī uzņēmēju informēšanu par pārbaudēm, preventīvajiem pasākumiem un sodiem, kas tiek piemēroti, reaģējot uz konstatētajiem ēnu ekonomikas gadījumiem.

Turklāt FICIL iesaka šīs partnerības ietvaros pārskatīt un analizēt pašreizējos nozares specifiskos likumus vai noteikumus, kas veicina ēnu ekonomikas pieaugumu. Katrai valsts sektora iestādei savu kompetenču jomā būtu cieši jāsadarbojas ar privātā sektora iestādēm šajā nozarē, lai pārskatītu tiesību aktus. Privātā sektora kompetence un praktiskais ieskaits ir būtisks faktors, lai uzlabotu tiesību aktus. Tomēr FICIL ierosina iet vēl soli tālāk un iesaka visām valsts sektora iestādēm pārskatīt izveidotos procesus, piemēram, labklājības nozares maksājumu sistēmu un bērnu pabalsta maksājumu procesus, lai identificētu un labotu visus trūkumus, kas var gan tieši, gan netieši veicināt ēnu ekonomiku. Lai būtiski samazinātu ēnu ekonomiku, ir vajadzīga plaša pieeja, pievēršot īpašu uzmanību katram atsevišķam procesa un sistēmas posmam, nevis visiem sektoriem vai nozarēm piemērojot vienu un to pašu mērauklu. Lai to pieņemtu, ir svarīgi iesaistīt attiecīgās ieinteresētās personas, kuras var dalīties savos uzskatos. Turpmāk FICIL piedāvā divus piemērus, no kuriem viens ir specifisks nozarei, bet otrs – vispārējs, un šajos gadījumos tiesību akti ir jāmaina, lai potenciāli samazinātu ēnu ekonomiku.

Neliela mēroga būvniecības projekti ir labs iepriekš minētās pieejas piemērs, ko var attiecināt uz visu būvniecības nozari. Ir vispārzināms fakts, ka lielākais ēnu ekonomikas veicinātājs Latvijā tradicionāli ir bijis būvniecības sektors, ko apstiprina ikgadējais pētījums, kuru veica A. Sauka un T. Putniņš 2021. gadā un kurā ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē šo autoru vērtējumā ir sasniedzis 31,2%, kas, salīdzinot ar 2020. gadā konstatētajiem 28,7%, norāda uz pieaugumu.⁵ FICIL kopā ar sadarbības partneriem būvniecības jomā (gan no klientu, gan būvnieku vidus) ir norādījusi, ka viena no lielākajām problēmām saistībā ar ēnu ekonomiku būvniecības nozarē ir tieši mazo projektu būvniecībā. Atšķirībā no mazajiem projektiem, lielu projektu būvniecībā ir gan noslēgts līgums, gan elektroniska grāmatvedība, kas būtiski samazina nodokļu nemaksāšanas iespējas. Savukārt, privāto mājojumu un citu nelielu būvniecības

darbu jomā ir skaidri saskatāms ēnu ekonomikas pārsvars pār godīgu uzņēmējdarbību. To atvieglo gan uzņēmumu nevēlēšanās maksāt darbspēka nodokļus, maksājot “aploksņu algas”, gan arī klientu interese samazināt būvniecības izmaksas, piemēram, uz pievienotās vērtības nodokļa rēķina. FICIL uzskata, ka VID un arī Valsts darba inspekcijai, veicot papildu pārbaudes un sadarbojoties ar privātā sektora partneriem būvniecības nozarē, būtu jāpievērš uzmanība maziem būvniecības projektiem, lai uzlabotu un izstrādātu noteikumus, kas ļautu izvairīties no nodokļu ieņēmumu zaudējumiem saistībā ar mazajiem būvniecības projektiem.

Vēl viens vispārējs noteikumu piemērs, kas pieļauj ēnu ekonomiku un neattiecas tikai uz kādu atsevišķu nozari, ir Darba likuma 70. pants, kas paredz, ka darbiniekiem alga ir jāmaksā skaidrā naudā un bankas pārskaitījums ir iespējams tikai īpašas rakstiskas vienošanās gadījumā. FICIL uzskata, ka tā ir novecojusi koncepcija, kas ne tikai neatspoguļo pašreizējo biznesa realitāti, bet arī pasīvi veicina ēnu ekonomiku. Tādēļ FICIL ierosina grozīt attiecīgo normu, nosakot, ka algas jāmaksā pēc noklusējuma izmantojot bankas pārskaitījumu, bet skaidras naudas maksājumi ir iespējami tikai tad, ja starp darba devēju un darba ņēmēju ir noslēgta īpaša rakstiska vienošanās.

Turklāt FICIL iesaka izveidot skaidru, pārredzamu un motivējošu procesu gadījumiem, kad uzņēmums vēlas izlabot kļūdu vai praksi, ko tas ir identificējis iepriekšējā darbības ciklā, piemēram, nokavētos nodokļu maksājumus no iepriekšējiem periodiem. Uzņēmumiem nevajadzētu justies tā, it kā tos sodītu par nelielām kļūdām, ko tie vēlas atklāt un izskaidrot, un, pats svarīgākais, novērst. Dažos gadījumos pagātnes darbībām varētu piemērot “labvēlības pieeju”, lai veicinātu turpmāku pārkāpumu novēršanu un potenciāli palielinātu samaksāto nodokļu summu, piemēram, akcionāru vai valdes maiņas gadījumā. Iespējams, pārkāpuma cēlonis ir tas, ka nodokļu maksātājs patiešām ir kļūdains interpretējis nodokļu prasības. Šādos gadījumos nodokļu maksātājam būtu jāļauj labot situāciju, neatturot viņu no šādas rīcības ar sankcijām un tehniskiem šķēršļiem Elektroniskajā deklarēšanas (EDS) sistēmā. Politikas veidotājiem būtu jāizstrādā procedūra, kā šādas kļūdas var novērst, ja nodokļu maksātājs brīvprātīgi atklāj informāciju.

5 <https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-baltic-countries>

Paplašināt pierādīšanas līdzekļu bāzi, lai mazinātu nesodāmības izjūtu

FICIL joprojām uzskata, ka "Latvijā iespēja tikt pieķertam un/vai sodītam par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas vai krāpšanu ir zema". FICIL savā iepriekšējā nostājā jau ir norādījusi, ka valdībai ir jāpanāk, lai sabiedrība būtu pārliecināta par soda neizbēgamību nodokļu pārkāpumu gadījumos. Viens no efektīvākajiem līdzekļiem, kā to panākt, ir kriminālatbildība un sodāmība par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, papildus publicējot attiecīgos lietas materiālus un sniedzot informāciju par iesaistītajām personām vai subjektiem. FICIL uzskata, ka pašreizējā situācijā uzsāktu kriminālprocesu un tiesas nolēmumu skaits salīdzinājumā ar "aplokšņu algu" īpatsvaru ir nesamērīgi mazs. Tas ir satraucoši, un ir skaidrs, ka vajadzīgi tūlītēji risinājumi. Turklāt uzsāktu kriminālprocesu un administratīvo pārkāpumu lietu skaits ir nesamērīgi mazs salīdzinājumā ar to lietu skaitu, kuras tiek izskatītas administratīvā procesa ietvaros. Arī to gadījumu skaits, kas saistīti ar neesošiem darījumiem jeb "PVN karuseļu" shēmām, kuras apstrīd VID, ir ārkārtīgi mazs⁶.

No iepriekšējās saziņas ar tiesībsardzības iestādēm FICIL secinājusi, ka būtisks šķērslis efektīvai personu saukšanai pie atbildības nodokļu nemaksāšanas dēļ ir grūtības iegūt izdarītā pārkāpuma tiešos pierādījumus (piemēram, fiksēt brīdi, kad notikusi "aplokšņu algas" maksāšana). Nepieciešami tieši pierādījumi, lai pierādītu personas vainu Krimināllikumā noteikto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanā.

Tādēļ FICIL ierosina pārskatīt pašreizējo nodokļu nemaksāšanas atbildības sistēmu, iesaistot valsts un privāto sektoru, lai atkārtoti izvērtētu pierādīšanas pienākumu gadījumos, kas saistīti ar izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Ņemot to vērā, FICIL ierosina uzsākt starpinstiuciju diskusiju par netiešo pierādījumu izmantošanu⁷, kas ļautu pierādīt personas vainu nodokļu nemaksāšanas gadījumā. Turklāt visās plānotajās diskusijās un darba grupās jāiesaista dažādi plaši atzīti juristi un tiesību politikas teorētiķi un praktiķi, lai panāktu vienošanos un nodrošinātu līdzsvaru starp ikvienas personas tiesībām uz taisnīgu tiesu un nepamatoti sarežģītu pierādījumu konstrukciju izmantošanu.

FICIL neapstrīd, ka nevainīguma prezumpcija ir krimināltiesību sistēmas stūrakmens. Tomēr netiešo pierādījumu izmantošana, lai pierādītu personas vainu, kopumā šo principu nepārkāpj. Turklāt FICIL atkārtoti uzsver, ka, novērtējot šādu pasākumu ieviešanu praksē, ir svarīgi iesaistīt tiesību ekspertus.

Uzlabot VID darbu ēnu ekonomikas apkarošanā

Lai gan FICIL konceptuāli piekrīt nostājai, ka cīņa pret ēnu ekonomiku ir cieši saistīta ar riska novērtēšanu balstītu pieeju, tomēr vislielāko resursu novirzīšana nozarēm ar vislielāko risku un potenciāli visaugstāko iespēju palielināt nodokļu maksājumus nedrīkstētu automātiski nozīmēt pastiprinātu kontroli pār lielāko uzņēmumu darbību. Būtiski ir veikt efektīvus un stingrus uzraudzības un novēršanas pasākumus ne tikai pret atsevišķu nozaru lielākajiem uzņēmumiem, kuri nereti ir lielākie nodokļu maksātāji, bet arī pret vidējiem un maziem uzņēmumiem, īpaši, ja VID pieejamie dati liecina par augstu nodokļu nemaksāšanas risku konkrētajā nozarē ar augstu ēnu ekonomikas risku. FICIL vēlas uzsvērt, ka VID būtu jāvērsas pret visiem uzņēmumiem, kas rīkojas nelegāli un pārkāpj likumu, izvairoties no nodokļu maksājumiem. Turklāt FICIL saprot, ka Covid-19 pandēmijas laikā VID bija jāveic nestandarta darbības, tomēr krīze nedrīkst atbrīvot uzņēmumus no nodokļu maksāšanas un VID no nodokļu iekasēšanas.

Daudzu mazāku negodīgo uzņēmumu darbības rezultātā kopējais Latvijas ekonomikai un godīgai konkurencei nodarītais kaitējums var būt pat vairākas reizes lielāks nekā dažu lielāku uzņēmumu nodarītais kaitējums. Vienlaikus var pieņemt, ka mazāko uzņēmumu pārbaudēm ir nepieciešams atvēlēt ievērojami mazāk resursu nekā lielo uzņēmumu pārbaudēm. Ir iespējama arī standartizētāka pieeja mazo uzņēmumu kontrolei, kas veicinātu attiecīgo pārbaudžu un revīziju efektivitāti, un tā būtu jāapsver. Nenoliedzami, VID resursi ir ierobežoti, tāpēc nebūs iespējams pārbaudīt visus augsta riska vidējos un mazos uzņēmumus attiecībā uz to, vai tie izvairās no nodokļu maksājumiem un vai tie maksā "aplokšņu algas". Tomēr šādu pārbaudžu veikšana ir nepieciešama, un VID sekmīgo darbību rezultāts būtu jādara zināms sabiedrībai, izmantojot dažādas informācijas kampaņas, tostarp publicējot

6 http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Noziedzīgi_nodarījumi_nodokļu_jomā_PETIJUMS.pdf

7 Piemēram, ievērojami zemāki vidējie nodokļu maksājumi, salīdzinot ar saimnieciskās darbības nozari, informācija par personas spējām un profesionālajām prasmēm, informācija par personas iepriekš izdarītajiem mantiskajiem noziegumiem vai administratīvajiem pārkāpumiem, informācija, ka personai piederošais īpašums nav samērīgs ar tās likumīgajiem ienākumiem, personas atbilstība noziedzīgo nodarījumu tipoloģijām u.c.

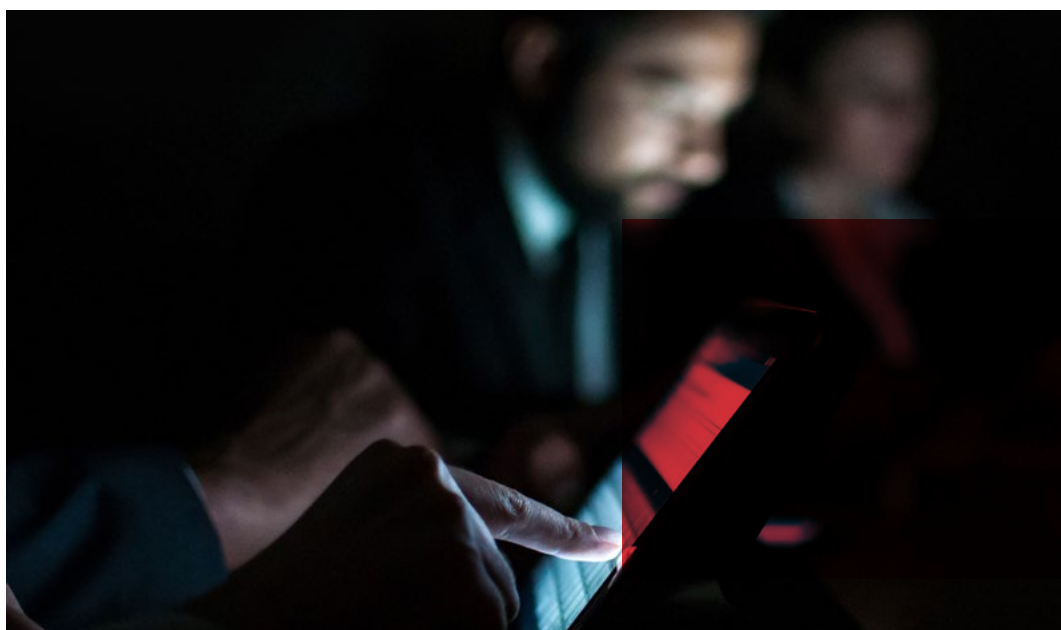

salīdzināmus datus. Šādas VID darbības netieši ietekmēs arī uzņēmumus, kas darbojušies ēnu ekonomikā, stimulējot tos laikus sākt juridiski rīkoties, lai izvairītos no pieķeršanas un sodīšanas. Tikai skaidri definēta un uz konkrētiem rezultātiem balstīta VID un citu iestāžu politika var mainīt sabiedrības viedokli par to, ka iespēja tikt sodītam par darbošanos ēnu ekonomikā ir ārkārtīgi maza. Turklāt mainīt mazo negodīgo uzņēmumu darbības modeļus, liekot tiem apzināties augsto risku tikt pieķertiem un bargi sodītiem, ir daudz reālāk, nekā mainīt modeli, kas ir praktizēts ilgu laiku.

Pašlaik VID publiski neizpauž savus riska novērtēšanas kritērijus vai pasākumus, ar kuriem netieši identificē nodokļu maksātājus, kuri tiek turēti aizdomās par nodokļu nemaksāšanu un darbošanos ēnu ekonomikā. Tādējādi VID rodas nepieciešamība nodarbināt vairāk darbinieku, lai pārbaudītu nodokļu maksātājus un to, vai viņi atbilst šāda riska indikatoriem, kā arī lemtu par turpmākām darbībām un uzsāktu komunikāciju ar konkrēto nodokļu maksātāju. Nodokļu maksātājiem tas rada neskaidrību un pārredzamības trūkumu, kā arī izjūtu, ka nodokļu iestādes nav atklātas un tādēļ tām ir jāliedz iegūt informāciju (tiek grauta motivācija sadarboties, un to izraisa otras puses rīcība). Daudz efektīvāks veids, kas vērsts uz sadarbību un informācijas

sniegšanu, būtu tas, ko veic dažas nodokļu iestādes (piemēram, Vācijā, Apvienotajā Karalistē), proti, publicēt vadlīnijas attiecībā uz indikatoriem un kritērijiem, kas norāda uz nodokļu apiešanas vai nemaksāšanas iespējamību, kā arī precīzas norādes par to, kāda ir un kāda nav pieņemama prakse un kādai jābūt nodokļu likumu interpretācijai.

Tādējādi FICIL iesaka VID publiskot savus riska novērtēšanas kritērijus vai pasākumus, ar kuriem netieši identificē nodokļu maksātājus, kuri tiek turēti aizdomās par nodokļu nemaksāšanu un darbošanos ēnu ekonomikā. Pamatojoties uz šīm nostādnēm un kritērijiem, nodokļu maksātāju indikatori ir pašregulējoši un palielina uzrādītos ar nodokļiem apliekamos ienākumus, kas nozīmē, ka nodokļu iestādēm nav jātērē savi ierobežotie resursi katra atsevišķa nodokļu maksātāja pārbaudei, bet tās var veltīt lielāku uzmanību agresīvāku nodokļu maksātāju izpētei. Šādus netiešos indikatorus, kas norāda uz noteiktu saimnieciskās darbības līmeni, var noteikt nozares pārstāvji, piemēram, restorānu galdiņu skaits norāda uz minimālajiem ieņēmumiem, kas nepieciešami, lai turpinātu uzņēmējdarbību, vai ūdens patēriņa daudzums friziera salonā, kas norāda vidējo klientu skaitu un konkrētu ieņēmumu apjomu uz vienu klientu.

FICIL iesaka vienkāršot iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanu un nodokļu maksāšanu mazajiem privātajiem uzņēmējiem. Maksājumu un aprēķinu procesu atvieglošana atvieglotu arī nodokļu normu un noteikumu ievērošanu, kas nodrošinātu lielāku nodokļu iekasēšanu bez VID iesaistīšanas. Pašlaik uz mazajiem uzņēmējiem attiecas apgrūtinātas ziņošanas un atbilstības prasības, kuru izpilde prasa dažādos termiņos iesniegt dažādus ziņojumus. Tas būtu jāvienkāršo, lai uzņēmējs varētu viegli novērtēt visas nepieciešamās prasības, kā arī nepieciešams sinhronizēt termiņus. Nodokļu aprēķini mazajiem uzņēmējiem (jo īpaši, ja tie ir zem PVN reģistrācijas sliekšņa) būtu jāvienkāršo, piedāvājot dažus automatizētus risinājumus.

Lai kāpinātu VID efektivitāti, ir jāievieš un jāpieņem skaidri un izmērāmi KPI par panākumiem ēnu ekonomikas apkarošanā. Katru gadu jāpublisko pārredzami un salīdzināmi dati par VID paveikto, ņemot vērā šos KPI. Tāpat ir nepieciešams pārdomāti sākt datu apkopošanu, palielināt VID sistēmas izmantošanas efektivitāti (ienākumu deklarēšanai u.c.), kā arī uzlabot datu analīzi un turpmāku rīcību pēc tam, kad ir konstatēts pārkāpums.

Jānosaka "viedi" KPI, kas ļautu novērtēt VID darba uzlabojumus vairāku gadu garumā un salīdzināt procesu dinamiku dažādās VID struktūrās un visā VID. Tiem KPI, kas attiecas uz ēnu ekonomikas mazināšanu, ir jābūt gan ambicioziem, gan praktiski izmantojamiem ēnu ekonomikas mazināšanai.

FICIL uzskata, ka Finanšu ministrijai ir jānosaka četras galvenās jomas, kurās būtu jāvērtē VID darbs un jāpanāk turpmāka attīstība:

- pārredzamība (publicēt galvenos datus, svarīgākos tiesvedību rezultātus, tiesas nolēmumus u.c.);
- plašāka datu analīze (tostarp ārējo datu analīze no nodokļu konsultantiem, citām nodokļu iestādēm, bankām), mērķtiecīgi vērsties pret nodokļu maksātājiem, kas nepilda saistības;
- brīvprātīgas saistību izpildes pieaugums;
- nodokļu iekasēšanas un sodu piemērošanas efektivitāte, vērsties pret nodokļu maksātājiem, kas veic krāpšanu un nodokļu nemaksāšanu.

Datu analīzes posmi būtu jāizstrādā sīkāk un jānostiprina VID procesos. Ir jāievieš mākslīgā intelekta rīku izmantošana attiecībā uz pārkāpumu shēmām un to novēršanu, dažādu informācijas avotu salīdzināšanu un analīzi, kā arī elektronisko auditu. Kopumā VID darbam jābūt vērstam uz to, lai nodrošinātu, ka tiek uzklauti nodokļu maksātāji, kas ievēro prasības, bet krāpnieciskas nodokļu maksātāju darbības tiek identificētas un pareiza nodokļu iekasēšana ir iespējama ātri un efektīvi, vienlaikus turpinot publiskot savus centienus veicināt preventīvo faktoru.

Nostāja Nr. 4

ĀRVALSTU INVESTORU
PADOMES LATVIJĀ
NOSTĀJA ATTIECĪBĀ
UZ ĒNU EKONOMIKU

08.09.2022

www.ficil.lv